

ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРМІНОЛЕКСЕМ «ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ», «ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА» ТА «ЦИВІЛЬНА ОБОРОНА» В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

© Кучеренко О. Ф., 2014

У статті окреслено роль таких найуживаніших термінів сучасної української термінологічної системи сфери цивільного захисту: цивільний захист, цивільна безпека, цивільна оборона. Виявлено специфіку функціонування зазначених термінологічних номінацій в аналізованій терміносистемі.

Ключові слова: українська мова, термінологія, цивільний захист, цивільна безпека, цивільна оборона.

The article outlines the role of such commonly used terms of the modern Ukrainian terminological system of the field of civil defence as civil protection, civil safety and civil defense. The specifics of functioning of these terminology nominations in the analyzed term system are revealed.

Keywords: Ukrainian language, terminology, civil protection, civil safety, civil defense.

Поставлення проблеми. У сучасному українському термінологічному фонді сфери цивільного захисту активно застосовуються такі термінологічні одиниці, як: цивільний захист, цивільна оборона, цивільна безпека. Однак використання означених термінологічних лексем потребує унормування як на рівні відповідних законодавчих документів, так і на рівні усного та писемного фахового спілкування.

Актуальність теми такого лінгвістичного дослідження визначена практичними та теоретичними чинниками функціонування зазначених термінів. Вона спричинена тим, що у фаховому спілкуванні у галузі цивільного захисту часто плутаються наведені термінологічні одиниці, замінюються одна одною, незважаючи на певні відмінності в їх визначеннях та обсязі понять.

Метою пропонованої статті є виокремлення понятійних, значеннєвих особливостей зазначених ключових термінономінацій сфери цивільного захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досліджуваної галузевої сучасної української термінологічної системи «найдавнішим» є термін «цивільна оборона». Його визначення знаходимо в законодавчому документі Законі України «Про цивільну оборону України» від 29.05.2001: «*Цивільна оборона України є державною системою органів управління, сил і засобів, що створюються для організації та забезпечення захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру*» [3, с. 48] та у «Словникові української мови» в 11 томах: «*цивільна оборона – система загальнодержавних оборонних заходів захисту населення та об'єктів народного господарства від ракетно-ядерного, хімічного, бактеріологічного та інших видів сучасної зброї*» [8, т. XI, с. 208]. Як бачимо, наведені визначення відрізняються. У згаданому нормативному документі *цивільна оборона* – це «*державна система органів управління, сил і засобів*», а у тлумачному словникові української мови середини ХХ століття: «*цивільна оборона – система загальнодержавних оборонних заходів*».

Згодом у Законі України «Про правові засади цивільного захисту» від 24 червня 2004 р. для називання певної державної діяльності замість терміна «цивільна оборона» впроваджено номінацію «цивільний захист»: «*Стаття 1. Цивільний захист – система організаційних, інженерно-технічних, протиепідемічних та інших заходів, які здійснюються ... з метою запобігання та ліквідації надзви-*

чайних ситуацій, які загрожують життю та здоров'ю людей, завдають матеріальних збитків у мирний час і в особливий період» [5, с. 5].

На відміну від визначення терміна «цивільний захист», яке містить згаданий вище документ, наступний законодавчий документ «Кодекс цивільного захисту України», що набрав чинності 1 липня 2013 року, надає: «Стаття 4. Цивільний захист – функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період» [4, с. 28]. Відбулося суттєве зрушення смислового навантаження цього терміна із «системи заходів...» на «функцію держави...».

Термін «цивільний захист» творить класифікаційну систему досліджуваної української нормативної термінології. У чинному законодавстві цієї галузі вживаються такі стандартизовані терміни, як: сфера цивільного захисту, єдина державна система цивільного захисту, служба цивільного захисту, оперативно-рятувальна служба цивільного захисту, сили та засоби цивільного захисту тощо.

Працівники такої галузі діяльності (у підручниках, навчально-методичних виданнях, назвах програм дисциплін та ін.) досі використовують терміни «цивільний захист» та «цивільна оборона» як синонімічні. Сучасні ж законодавчі документи подають виключно термін «цивільний захист», бо він, на думку переважної більшості фахівців, об'єднує та узагальнює ці терміни; бо змістом діяльності є саме захист, а не оборона; бо цей термін є подібним до назв галузей діяльності багатьох розвинених держав, тому спрощує міжнародну співпрацю у цій галузі; бо він зберігає правонаступництво міжнародних правових актів.

Часто у фаховому мовленні замість термінів «цивільний захист», «цивільна оборона» спостережено вживання терміна «цивільна безпека». Він не зафіксований як нормативний у законодавчих документах. «Словник української мови» у 20 томах натомість, незважаючи на зазначення у вступній частині про те, що реєстр словника містить терміни та номенклатурні назви, які широко вживаються у писемній та усній мові, використовують у популярних наукових виданнях, підручниках, посібниках, пресі, не презентує його також : «безпека,-и, ж. Стан, коли кому-, чому- небудь ніхто і ніщо не загрожує. (1) Екологічна безпека. (2) Інформаційна безпека. (3) Національна безпека» [9, т. I, с. 430].

«Великий тлумачний словник української мови» (укл. О. Єрошенко) надає такі терміни: «*Безпека споруди. Безпека харчових продуктів. Радіаційна безпека. Служба безпеки. Техніка безпеки. Техногенна безпека*» [1, с. 35]. Не представлено у словниках вживані такі терміни галузі цивільного захисту: *цивільна безпека, пожежна безпека, цивільна безпека від надзвичайних ситуацій, безпека від надзвичайних ситуацій, безпека життєдіяльності*.

Загальні українські словники синонімів презентують номінації «захист», «оборона» як синонімічні (пор. «Словник синонімів української мови» – «захист (кого-, чого-небудь від нападу, замаху, ворожих та ін. дій) оборона, охорона, заслона») [7, т. 1, с. 579]. Слово «безпека» не зафіксовано серед синонімічних, проте наявність семи «3.Сукупність засобів, необхідних для безпеки» у значенні лексеми «оборона» дає підстави для їх синонімічного не термінологічного вживання. Нормативні ж документи сфери цивільного захисту з метою запобігання термінологічній плутанині, на нашу думку, не повинні містити синонімічні термінологічні одиниці.

Висновки. По-перше, наявність суттєвих змін у визначеннях термінів сфери цивільного захисту, в обсязі понять термінолексем свідчить про постійну модернізацію відповідної терміносистеми в складі сучасної української наукової мови відповідно до розвитку суспільства й потребує фіксації в галузевих понятійних термінологічних словниках. По-друге, для стандартизації такої термінології законодавчі державні та міжнародні документи сфери цивільного захисту повинні уникати наявних синонімічних терміноодиниць.

1. Великий тлумачний словник української мови / укл. О. Єрошенко. – Д. : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. – 864 с. 2. Д'яков А. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : Вид-во Дім «KM Academia», 2000. – 218 с. 3. Закон України «Про цивільну оборону України» від 29. 05. 2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2001. –

№ 29. – 69 с. 4. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI [Текст] // Офіційний вісник України. – 2012. – № 89. – 358 с. 5. Про правові засади цивільного захисту : Закон України від 24.06.2004 № 1859-IV [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 39. – 59 с. 6. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про землю та космос / [В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін.]. – К. : Наук. думка, 1998. – 888 с. 7. Словник синонімів української мови / [А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук, Г. Н. Горюшина, Н. Є. Лозова, Н. Ю. Мельник]. – К. : Наук. думка, 1999. – Т. 1–2. 8. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т.1–11. 9. Словник української мови : в 20-ти т. – К. : Наук. думка, 2010. – Т. 1. – 846 с.

УДК 811.161.2:801.81

Ірина М'ягkota

Львівський державний університет фізичної культури

СИНОНІМИ ТА ВАРІАНТИ У ТЕРМІНОЛЕКСИЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

© М'ягkota І. В., 2014

У статті розглянуто проблему синонімії в українській термінології. Проаналізовано синонімічні зв'язки термінів української фольклористики та особливості функціонування* фахових назв, окреслено типи термінологічних синонімів.

Ключові слова: українська мова, термінологія, термінолексика, українська фольклористика, синонім, варіант, класифікація синонімів.

The article is dedicated to the issue of Ukrainian terminology synonymy. Synonymic bonds of folklore study terms as well as peculiarities of professional name functioning have been analyzed and types of terminological synonyms outlined.

Keywords: Ukrainian language, terminology, term lexis, Ukrainian folk study, synonym, variant, synonym classification.

Терміносистема, як і будь-яка мовна система, базується на відношеннях між її елементами. Одним із ключових показників вияву системної організації термінології кожної наукової галузі є парадигматичні відношення, зокрема синонімічні.

Загальним питанням синонімії в українській термінології присвятили публікації А. Коваль, І. Кочан, О. Мартиняк. Українські філологи розглядали явище синонімії на матеріалі різних галузевих терміносистем: біологічної (Л. Симоненко), садівничої (Л. Костенко), маркетингової (Д. Шафран), церковної (С. Бібла), судово-медичної (Т. Лепеха), органічної хімії (Н. Цимбал) та інші. На матеріалі термінолексики української фольклористики (ТУФ) явище синонімії ще не було предметом спеціального наукового дослідження. Отже, така проблема є **актуальною** і потребує вивчення.

Мета дослідження – виявлення й аналіз синонімічних зв'язків на матеріалі термінолексики української фольклористики як складової частини лексичної системи мови.

Об'єкт дослідження – термінолексика української фольклористики.

Предмет – синонімічні відношення в термінолексичній цій наукової галузі.

Джерельною базою дослідження слугували словник-довідник про національні скарби усної народної словесності «Українська фольклористика» (Тернопіль, 2008), «Східнослов'янський фольклор: Словник наукової і народної термінології» (Мінськ, 1993).

* функціонування – *ред.*